

Ivan Josipović

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

Knjiga Nikole Jakšića *Klesarstvo u službi evangelizacije: studije iz predromaničke skulpture na Jadranu* izbor je najvažnijih, a gledajući knjigu u njezinoj ukupnosti, može se reći i najsvrsishodnijih tekstova koje je autor napisao o navedenoj tematici u razdoblju od 1980. do 2015. godine; dakle u zadnjih trideset i pet godina karijere u kojoj je znanstveni interes u najvećoj mjeri usmjeravao upravo na proučavanje umjetničkih fenomena na Jadranu u razdoblju od sredine 8. do početka 12. stoljeća. Radi se o ukupno devetnaest tekstova, tj. poglavlja kojima je predstavljena većina tema i problema koji su u tom periodu zaokupljali autora. Tekstovi objavljeni zajedno ostavljaju dojam dobro promišljene i suvise cjeline u kojoj poglavlja logično i kronološki slijede jedno za drugim, međusobno se tematski najavljujući, prožimajući i nadopunjujući, te u konačnici sigurno vodeći čitatelja k razmatranju i razumijevanju razvojnog puta predromaničke skulpture na Jadranu, posebno na njegovoj istočnoj obali, a ponajviše na prostoru Dalmacije.

Neka od tih poglavlja znanstvene su rasprave izvorno publicirane na stranim jezicima, tj. na engleskom i talijanskom, pa njihovim uvrštavanjem u ovu knjigu postaju dostupnije domaćem čitateljstvu. Velik broj poglavlja čine i autorovi članci tiskani u raznim periodičnim publikacijama i zbornicima na hrvatskom jeziku, od kojih su oni starijeg datuma objave osuvremenjeni i aktualizirani na način da su na kraju teksta nadopunjeni komentarima u kojima se donose nove spoznaje do kojih je struka u međuvremenu došla, a koje uglavnom potvrđuju ispravnost autorovih izvorno iznesenih interpretacija i hipoteza, ali i njegova metodološkog pristupa materiji kojom se bavio. Naime, iz tih se komentara može razabrati da su Jakšićeve teze i promišljanja, ali i njegova metodologija rada, uglavnom odoljeli kritičkom preispitivanju struke, a u nemalom broju slu-

Vještina klesanja ovjekovječena u kamenu¹

NIKOLA JAKŠIĆ, *Klesarstvo u službi evangelizacije: studije iz predromaničke skulpture na Jadranu*, Split, Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2015., 608 str., ISBN 978-953-163-420-5

čajeva dodatno su potvrđeni i osnaženi novim dokazima, kako od samog autora, tako i od drugih istraživača koji su se u svom znanstvenom radu bavili istom problematikom. Nadalje, neka su poglavlja knjige nastala spajanjem više autorovih objavljenih radova koji su obrađivali isti fenomen ili temu, poput poglavlja koje se bavi odjecima tzv. „liutprandske renesanse“ u skulpturi na hrvatskoj obali Jadrana ili pak onog koje tematizira jednu vrlo produktivnu klesarsku radionicu djelatnu u južnoj Dalmaciji, tj. na širem području Dubrovnika i Kotora u prvim desetljećima 9. stoljeća. Dva uvodna poglavlja knjige zapravo su eseji nastali prigodom dvaju velikih izložbenih projekata s kraja prošlog i s početka ovog milenija, pa tako prvo na sintetski način tretira cjelokupnu hrvatsku predromaničku umjetnost, a drugo, svojim naslovom inače za čitavu knjigu i eponimno poglavlje, samo predromaničku skulpturu nastalu od kraja 8. do kraja 9. stoljeća, dakle u karolinškom razdoblju. Ovo prvo nastalo je prigodom velike izložbe o hrvatskoj kršćanskoj umjetničkoj baštini priređene u Vatikanskim muzejima 1999. godine te je ono jedino poglavlje koje se ne bavi isključivo klesarstvom, već čitatelja uvodi u hrvatsku predromaniku kao jedinstven povijesnoumjetnički fenomen. Ono drugo napisano je pak za potrebe splitske izložbe *Hrvati i Karolinzi* iz 2000. – 2001. godine, a riječ je o spretno uravnoteženu pregledu koji pruža uvid u najznačajnije todobne reljefe nastale u trima povijesnim regijama na teritoriju današnje Hrvatske, tj. u karolinškoj Istri, u gradovima i na otocima Bizantske Dalmacije te na teritoriju ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine. Karakter sintetskog teksta ima i pretposljednje poglavlje knjige koje obrađuje skulpturu na prostoru današnje Zadarske nadbiskupije isklesanu u razdoblju od 4. do 12. stoljeća, ali je ono, za razliku od dvaju prethodno spomenutih poglavlja, opremljeno znanstvenom

nikola jakšić

klesarstvo u službi evangelizacije

aparaturom te unutar korica ove knjige jedino obrađuje i najznačajnije primjerke ranokršćanske skulpture na navedenom području. Na koncu, četiri poglavlja namjenski su napisana upravo za ovu knjigu, a od njih je posebno zanimljivo i intrigantno ono u kojem se Jakšić još jednom vraća na problematiku tzv. Višeslavove krstionice, iznoseći nove argumente za svoju interpretaciju toga poznatog spomenika koji, u pogledu njegova izvornog podrijetla i datacije, već desetljećima pobuđuje vrlo živu raspravu koja je još uvijek aktualna u našim povijesnim, arheološkim i povijesnoumjetničkim krugovima.

Velik broj poglavlja, čak njih osam, zasebno obrađuje komparativnom analizom definirane skupine predromaničkih reljefa istih stilsko-morfoloških karakteristika koje autor prepoznaje na većem broju lokaliteta te ih onda imenuje nekim prigodnim nazivom, bilo to po najreprezentativnijem djelu (npr. *Majstor koljanskog pluteja*), po nekoj vremenskoj determinanti, primjerice godinama vladanja nekoga hrvatskog kneza (npr. *Klesarska radionica iz vremena kneza Trpimira*) ili pak po stilskim osobinama pojedine skupine reljefa (npr. *Romanička klesarska radionica iz Knina*). Mogućnost imenovanja pojedinih klesarskih produkcija ranoga srednjeg vijeka po pojedinim hrvatskim vladarima možemo

zahvaliti sretnoj okolnosti što se u Hrvatskoj, ili preciznije kazano u Dalmaciji, sačuvao relativno velik broj posvetnih epigrafičkih natpisa u kojima se spominju hrvatski knezovi i kraljevi ili pak pripadnici društvene elite toga razdoblja, poput župana ili opata benediktinskih samostana. Takvi podaci crpljeni iz toga svojevrsnog „arhiva u kamenu” bili su temelj na kojem je Jakšić gradio čitavu kronološku konstrukciju izmjena pojedinih klesarskih produkcija djelatnih na teritoriju hrvatske kneževine tijekom 9. stoljeća, jer je definiranjem majstorskih ili radioničkih opusa sigurno datiranih epigrafičkim natpisima, bio u mogućnosti, temeljem općih spoznaja o razvoju predromaničkog stila, uspostaviti barem relativnu kronologiju, tj. s velikom dozom sigurnosti datirati i one stilsko-morfološke skupine na čijim reljefima takvi podaci nisu bili uklesani ili bar nismo imali sreću da su nam se do danas sačuvali.

Opisani način pristupa i obrade predromaničkih reljefa metoda je koju je Jakšić ubaštiniio i razvio na temeljima koje su postavila dvojica doajena hrvatske povijesti umjetnosti – Ljubo Karaman i Ivo Petricioli. Karamanu, koji se obično naziva „ocem povijesti umjetnosti kod Hrvata”, pripada zasluga što je prvi, barem u teoriji, shvatio mogućnost da se dio dotada nerazvrstanih i preširoko datiranih predromaničkih reljefa svedenih na zajednički nazivnik tzv. „pleterne skulpture” stilski razvrsta i nešto preciznije datira, budući da je primijetio da „sredinom 11. vijeka, paralelno s uvođenjem romanskog graditeljstva u našim stranama, pleterna plastika po malo izmiče pred ranom romanskom dekoracijom” te da „geometrijsko-linearni karakter pleternog sloga popušta i slabije pred ojačanim osjećajem plošnosti”.² Kolike su mogućnosti takva pristupa u obradi i razvrstavanju predromaničkih reljefa, pokazao je Ivo Petricioli kad je, sada već davne 1960. godine, služeći se dobro poznatom Morellijevom metodom, definirao dvije skupine kasnopredromaničkih ili, bolje reći, protoromaničkih reljefa, uspješno na taj način odvajajući skulpturu 11. stoljeća od one 9. i 10., čime je ujedno udario temelje traženju zajedničkih osobina unutar određenog korpusa predromaničke skulpture, tj. definiranju majstorskih i radioničkih opusa.

Imajući u vidu teorijske postavke zacrtane od Karamana, a koje je na dijelu dalmatinske, ponajprije zadarske, predromaničke skulpture uspješno u praksi razvio Ivo Petricioli, Jakšić navedenu metodu rada počinje primjenjivati na čitavom korpusu predromaničke skulpture u Dalmaciji, a što će u konačnici dati plodonosne rezultate. S iskustvima neposredna doticaja i uvida u najvažnije predromaničke spomenike u Hrvatskoj, koja je stekao kao višegodišnji kustos Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, gdje je radio od 1974. do kraja 1980. godine, Jakšić je već na početku svoje znanstveno-nastavne karijere u Zadru počeo prokušanom metodologijom rada obrađivati reljefe ranoga i zrelog predromaničkog stila. To je najprije rezultiralo njego-

vim magistarskim i doktorskim radom iz 1980. i 1986. godine, a usporedno s tim, te naročito nakon toga, i objavom velika broja znanstvenih radova u kojima je definirao čitav niz u pravilu vrlo precizno datiranih klesarskih produkcija 9. stoljeća. Također, Jakšić je autor i prvih tekstova u našoj povijesti umjetnosti u kojima je fenomen hrvatske predromaničke skulpture i umjetnosti općenito obrađen kao jedinstvena cjelina, a koji su nastali u raznim prigodama, uglavnom prilikom nekih važnijih izložbenih projekata, pa iz te grupe njegovih radova potječu i tri prethodno spomenuta sintetska poglavlja ove knjige.

Dakle, nakon dvaju već spomenutih radova esejskog tipa slijedi sedamnaest znanstvenih rasprava koje su poridane kronološkim redom, i to tako da su najprije obrađeni reljefi koji se mogu datirati vrlo rano, u kraj 8. ili na sam početak 9. stoljeća, dok se u posljednjem poglavlju autor bavi djelima koja su, po njegovu mišljenju, nastala na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće. Tako je prvo obrađena najranija grupa vrlo kvalitetno klesanih reljefa koji najvećim dijelom potječu iz Zadra i Splita, a na kojima Jakšić prepoznaje odjeke tzv. „liutprandske renesanse” na hrvatskoj obali Jadrana. Stilsko-morfološke i ikonografske značajke tih dalmatinskih reljefa pokazuju da im je uzor bila vješto klesana skulptura koja je nastajala u važnim upravnim i crkvenim sjedištima sjeverne Italije (Pavia, Monza, Brescia, Cividale) tijekom gotovo cijeloga 8. stoljeća, dakle u posljednjoj fazi postojanja Langobardskog Kraljevstva. U četvrtom je poglavlju predstavljena skupina predromaničkih reljefa iz južne Dalmacije, ponajprije iz Dubrovnika, Kotora i Ulcinja; oni su prepoznati kao djela iste klesarske produkcije koju autor imenuje *Južnodalmatinskom klesarskom radionicom* te je, na temelju dijela fragmentarno sačuvana natpisa s ulcinjskog ciborija koji spominje bizantske careve Lava i Konstantina (813. – 820.), čvrsto datira u prvu četvrtinu 9. stoljeća. Takvu vremensku odrednicu Jakšić dodatno osnažuje i vrlo zanimljivom raspravom o terminu *propitiatorium* koji je zabilježen na ulomku vijenca ciborija iz crkve Sv. Mihovila na Prevlaci u Boki kotorskoj, pa mu je taj termin, koji se inače koristio samo u razdoblju od početka do otprilike sredine 9. stoljeća od vrlo uska intelektualnog kruga visokih crkvenih velikodostojnika karolinškog doba, i to ponajprije u Rimu, služio kao dodatna potvrda ispravnosti predložene datacije, ali i za dokazivanje povezanosti benediktinske opatije na bokeljskoj Prevlaci s crkvenom elitom „vječnoga grada”. U sljedećem poglavlju autor se pozabavio problematikom porijekla oblika zabata oltarnih ograda, dajući zanimljivo tumačenje prema kojem se ta jedinstvena forma na vrhu trabeacije ograde svetišta zapravo razvila iz nešto starijeg rješenja s lučnim završetkom oltarne ograde, i to svojevrsnim „uokvirivanjem” luka i križa koji se usađivao na njegovu vrhu.

U sljedećim poglavljima najveći je prostor posvećen grupama predromaničkih reljefa čije je djelovanje Jakšić ponajprije prepoznao na teritoriju ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine, a koje su bile djelatne tijekom 9. stoljeća. Ta zaokružena cjelina započinje poglavljem naslova *Zabati oltarne ograde iz Crkvine u Biskupiji kod Knina* te ono zapravo predstavlja pravi početak i promociju autorove metode u pristupu i obradi materije kojom se bavio najvećim dijelom svoje karijere, a koju će početi primjenjivati na čitavom korpusu hrvatske predromaničke skulpture nakon objave tog teksta 1980. godine. Naime, u brojnim ostacima predromaničkih reljefa s lokaliteta Crkvina u Biskupiji kod Knina, inače najvažnijem arheološkom nalazištu za hrvatski rani srednji vijek, Jakšić je uspio izdvojiti dvanaest zabata te ih je razvrstao u četiri stilsko-morfološke skupine i datirao u vrijeme od početka 9. do kraja 11., ili čak početka 12. stoljeća. Tako je postavljen kamen temeljac za kasnija proširivanja navedenih skupina ostalim reljefima s tog istog, ali i ostalih lokaliteta u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji, te njihovim imenovanjima prigodnim nazivima, ali i prepoznavanjem, definiranjem i imenovanjem ostalih skupina čiji klesari nisu djelovali na lokalitetu Crkvina u Biskupiji kod Knina. Upravo se tim majstorskim ili radioničkim opusima Jakšić bavi u nastavku knjige, pa tako u sedmome i osmom poglavlju govori o *Majstoru koljanskog pluteja*, u devetom o *Trogirskoj klesarskoj radionici*, u desetom o *Klesarskoj radionici iz vremena kneza Trpimira*, a u jedanaestome i trinaestom poglavlju o dvjema radionicama djelatnima u vrijeme vladavine hrvatskoga kneza Branimira (*Dvorska klesarska radionica i Benediktinska klesarska radionica*). Između potonjih dvaju poglavlja umetnuto je dvanaesto, u kojemu se obrađuje novi, šesti po redu epigrafički natpis koji spominje kneza Branimira. Njega je pak Jakšić prepoznao na dijelu sekundarno oblikovana portala nekadašnje crkve Sv. Martina u Lepurima kod Benkovca, a prema njegovoj interpretaciji nastao je preupotrebom antičkog sarkofaga u vrijeme Branimirove vladavine Hrvatskom, kao što to i sam natpis uostalom svjedoči.

U četrnaestome i petnaestom poglavlju raspravlja se o problematici tzv. Višeslavove krstionice, pa je tako prvo od njih napisano još 2002. godine, dok je drugo nastalo nakon brojnih kritika na račun autorove interpretacije tog spomenika te je, kao što je već istaknuto, u ovoj knjizi po prvi put objavljeno. Želeći da se čitatelji ovog prikaza sami upuste u čitanje tih dvaju poglavlja, kao i svih ostalih tekstova koji se bave tim vrlo zanimljivim spomenikom, na ovom mjestu namjerno neću prepričavati Jakšićeva stajališta, već ću izraziti žaljenje što je do nastanka ovih dvaju poglavlja uopće moralo doći. Naime, već je davno objavljen članak pokojnog akademika Ive Petriciolija (Krstionica s imenom »Vuissaslavo duci« i problem ninskog baptisterija, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 14/1984., Split, 1985., 125-134) kod

svakog ozbiljnog istraživača trebao barem pobuditi sumnju da iskonstruiran nacionalni mit o vremenu nastanka same krstionice, spomenu tobožnjega prvog poznatoga hrvatskog kneza Višeslava u njezinu natpisu, te njezino navodno ninsko podrijetlo, naprosto „ne drže vodu” jer takve interpretacije spomenika, koji je, *nota bene*, otkriven sredinom 19. stoljeća u Veneciji, nemaju nikakvo uporište u povijesnim vrelima, ali ni u rezultatima ozbiljnih arheoloških istraživanja koja su u nekoliko navrata poduzeta uokolo ninske katedrale Sv. Anselma. Nažalost, taj u znanstvenim krugovima gotovo prešućen Petriciolijev tekst kod većine naših stručnjaka nije imao nikakva odjeka, pa su se u tu čitavu, ionako prenategnutu hipotezu i dalje nastavili upletati razni politički, nacionalni i ostali ideološki obojeni stavovi i mišljenja. Na taj se način, u konačnici, inzistiranje na ninskom podrijetlu Višeslavove krstionice počelo doživljavati kao svojevrsna obrana njezina „hrvatskog identiteta” pa ga je onda, logično, trebalo braniti i „od onih drugih”, u ovom slučaju od nadrealnih ideja i kvaziznanstvenih interpretacija autorâ velikosrpske provenijencije (npr. Đ. Janković), koji su taj isti spomenik, opet dakako bez ikakvih vjerodostojnih argumenata, uvrstili u korpus ranosrednjovjekovne skulpture na „srpskom pomorju” (!), što god to značilo. Zbog toga, Jakšićevi pogledi na tu problematiku, kao i rješenja koja nudi, bez obzira koliko se o potonjima još može raspravljati, djeluju još trezvenije i znanstveno utemeljenije te sasvim sigurno znače, da se poslužim jednom omiljenom uzrečicom trenutnih perjanica hrvatske političke zbilje, da „nema povratka na staro”.

U šesnaestom poglavlju knjige obrađuje se jedan zaista važan, iako zapravo vrlo fragmentarno sačuvan epigrafički natpis iz Splita u kojem Jakšić prepoznaje najstariji spomen ugarskoga, tj. mađarskog naroda u kamenu. On ga tako, temeljem njegovih paleografskih karakteristika, najprije povezuje sa srodnim natpisom hrvatskog kneza Muncimira iz 895. godine koji je pronađen u Uzdolju kod Knina, pa mu to onda služi i za poblizu dataciju splitskoga ulomka, a s čim su u skladu i sva dosadašnja povijesna saznanja o vremenu dolaska Mađara na područje Panonske nizine. U posljednjim trima poglavljima knjige – s izuzetkom onoga, već spomenuta, osamnaestog poglavlja koje se cjelovito bavi ranokršćanskom i predromaničkom skulptorskom baštinom s prostora današnje Zadarske nadbiskupije, a u kojemu je kataloški obrađena i sva zadarska skulptura 11. stoljeća – autor obrađuje reljefe koji su nastali u posljednjoj fazi predromaničke ili, bolje reći, na početku razvojne faze romaničke skulpture na Jadranu. Tako u sedamnaestom poglavlju raspravlja o zadarskim reljefima koje je već Ivo Petricioli okupio u jedinstvenu stilsko-morfološku skupinu nazvanu *Zadarsko-splitska klesarska radionica*, stavljajući ih u širi kontekst povijesnih prilika toga doba u Zadru i Dalmaciji općenito, dok u posljednjem, devetnaestom po-

glavlju, knjigu zaključuje obradom reljefa tzv. *Romaničke klesarske radionice* iz Knina čije radove prepoznaje u Kninu i njegovoj okolini, a jedan, točnije zabat sa središnjim prikazom *Majestas Domini*, pronalazi i u Splitu, pa to objašnjava činjenicom da su ga na splitski Sustipan najvjerojatnije donijele izbjeglice koje su iz kninskoga kraja morale pobjeći pred Turcima u prvoj polovini 16. stoljeća.

Osim na sam sadržaj knjige, važno je ukazati i na autorov način pisanja, argumentiranja i predstavljanja tema koje obrađuje. Svu svoju argumentaciju Jakšić gradi na strogo pozitivističkim načelima u kojima, krećući od neospornih činjenica koje je prethodno kritički razmotrio, dolazi do vrlo sigurnih zaključaka, ali se pritom ne ustručava iznositi i na logičnim postavkama utemeljene hipoteze, ali samo onda kada mu se čini da će to doprinijeti boljem razumijevanju problematike o kojoj raspravlja, ili kada drži da će to potaknuti na dodatno promišljanje, tj. na njezino preispitivanje i dalje istraživanje. Opisi predromaničkih reljefa dobro su odmjereni, izbjegnuta su nepotrebna nabranja i pretjerivanja bilo kakve vrste, te su detaljni samo onda kada je to nužno za osnaživanje autorovih zaključaka i teza, a svojim pisanjem o spomenicima za koje je karakterističan ipak skroman i skučen, da ne kažem i pomalo „dosadan” repertoar likovnih motiva, autor vješto uspijeva zadržati pozornost čitatelja i dramatsku napetost priče koju gradi. Naime, oslanjajući se na rijetke povijesne izvore kojima o ranosrednjovjekovnom razdoblju do danas raspolaze naša historijska znanost, uspješno postavlja raspravljane reljefe u kontekst političkih i društvenih okolnosti vremena u kojem su nastali, te na taj način vjerodostojno rekonstruira njihovu izvornu funkciju i vrednuje njihovu umjetničku kvalitetu.

Čitajući ovu Jakšićevu knjigu, kao uostalom i sve njegove do danas objavljene radove, njegovi će nakadašnji studenti s Odjela za povijest umjetnosti zadarskog Sveučilišta u njoj zasigurno osjetiti i sav onaj entuzijizam i zanesenjačko uživljavanje u materiju kojima su odisala sva njegova predavanja iz ranokršćanske, ranosrednjovjekovne i bizantske umjetnosti, a koja su produkt njegovih retoričkih i dijalektičkih sposobnosti. I u tom je pogledu Jakšić imao od koga učiti, jer je velik utjecaj na razvoj njegovih didaktičkih vještina imao omiljeni mu profesor iz studentskih dana, kako je jednom prigodom i sam napisao, nezaboravan i nepovnljiv Branimir Gabričević, dugogodišnji profesor klasične, provincijalne i starokršćanske arheologije na tadašnjem Filozofskom fakultetu u Zadru. Karamanova pronicljivost, Petriciolijeva akribičnost i snaga argumentacije te Gabričevićeva vještina izlaganja i prezentacije sretno su spojeni u znanstveno-nastavnom radu našeg autora, te uz urođenu znanstvenu intuiciju, kakvu je posjedovao i Stjepan Gunjača, njegov prvi šef iz splitskih dana s početka profesionalne karijere, predstavljaju ona osnovna formativna polazišta koja je Jakšić spretno ujedinio te poslije razvijao i nadogra-

divao u svom znanstvenom radu i nastavničkoj djelatnosti, a koja izbijaju i iz svake stranice njegove najnovije knjige.

Pored stilskih osobina teksta, kao glavna njegova karakteristika može se istaknuti argumentirano kritičko preispitivanje svih stavova i zaključaka, kako autorovih tako i svijui ostalih, što se očituje i u onim dijelovima knjige koji su polemički intonirani, a kojima je svrha što više približiti se povijesnoj istini. Tako autor bez zadržske ispravlja i neka svoja ranija promišljanja koja su se s vremenom pokazala netočnima, poput datacije djelovanja *Majstora koljanskog pluteja* u 10. stoljeće, nastanka Višeslavove krstionice oko godine 800., ili pak stava da su reljefi *Romaničke klesarske radionice iz Knina* izvorno pripadali gradskoj katedrali koja se po tadašnjem Jakšićevu mišljenju, u kojemu se oslanjao na topografska istraživanja Stjepana Gunjače, nalazila u kninskom podgrađu. Budući da se nije ustručavao ispravljati vlastita nekadašnja stajališta, ne čudi da u tom pogledu nije štedio ni druge, pa su pojedina ovdje publicirana poglavlja podigla dosta „prašine” u znanstvenim krugovima, pogotovo kod onih koji u pravilu zaboravljaju da bi znanstvena argumentacija kojom se dolazi do novih dokaza i zaključaka trebala biti važnija od osobnog ega i taštine.

U tom pogledu Jakšić se ne zadržava samo na „domaćem terenu”, nego pojedine spoznaje, do kojih je došla povijest umjetnosti u Hrvatskoj, koristi i u osporavanju, primjerice, mišljenja da obnovu nekih dijelova patrijaršijske bazilike u Akvileji treba datirati u kraj 8. ili na sam početak 9. stoljeća, kao i datacije u isto to vrijeme same biskupske katedre ili pak plutejâ i pilastara iz kapele Sv. Petra u transeptu navedene crkve koji su raspoznati kao primjerci onoga što se u talijanskoj literaturi obično naziva *scultura carolingia*. Iako je to prevladavajuće mišljenje većine današnjih talijanskih stručnjaka koji se bave tom problematikom, poput Dine Dalla Barba Brusin, Amelija Tagliaferrija, Sergia Tavana i Carla Gabersceka, Jakšić se priklanja mišljenju starijih i iskusnijih talijanskih autora (Cattaneo, Rivoira, Toesca) te samo jednoga iz mlađe generacije, Fulvija Zulianija, pa navedene reljefe, kao i građevinske zahvate na bazilici, poput gradnje kripte, dodavanja zapadnog pročelja, tj. *westwerka* te preinaka ranokršćanske krstionice i njezinih aneksa, smješta u sredinu prve polovine 11. stoljeća, tj. u vrijeme biskupovanja patrijarha Popponea. Tom prigodom autor poseže za uspoređivanjem akvilejskih pluteja i pilastara te kapitela i impostâ s reljefima identičnih stilskih svojstava na našoj obali

Jadrana koji su pouzdano datirani u 11. stoljeće. Tako Jakšić na plutejima i pilastrima iz kapele Sv. Petra u akvilejskoj katedrali, osim tzv. „karolinških” odlika, prepoznaje i čitav niz posve novih elemenata koje takva skulptura nije poznavala ni rabila, a mišljenje da je zbog te činjenice njihov nastanak potrebno smjestiti u vrijeme patrijarha Popponea, dodatno osnažuje i ukazivanjem na srodnost tih reljefa s plutejima iz crkve Sv. Mihovila u Banjolama kod Peroja u Istri, koja je romanička građevina podignuta krajem 11. stoljeća.

Što se tehničkih detalja knjige tiče, želim posebno istaknuti da je prilikom njezine pripreme očito vrlo velik trud bio uložen u to da tekstovni sadržaj bude adekvatno popraćen i velikim brojem slikovnih priloga, a to je i uspješno realizirano u vrlo zahtjevnu prijelomu knjige što ga potpisuje Mladen Košta. S druge strane, kao zamjerka može se istaknuti velik broj pravopisnih pogrešaka zbog kojih se može steći dojam nešto neozbiljnijeg pristupa u tom dijelu njezine pripreme, te se s pravom može postaviti pitanje: što je radila lektorica? Međutim, paradoksalno, i to postaje njezina svojevrsna prednost, tj. detalj koji djeluje gotovo šarmantno. Naime, tim propustom knjiga kao da postaje još više „jakšićevska”, jer ona u tom pogledu, a znat će to oni koji osobno poznaju autora, kao da reflektira njegov životni stav, stav po kojemu je sadržaj uvijek važniji od forme, a krucijalne stvari bitnije od manje važnih ili nevažnih sitnica. Ipak, Jakšić se potrudio ispraviti ozbiljnije pogreške koje su mu se potkrale i koje su manjim dijelom mogle utjecati na znanstvenu vrijednost knjige, pa se tako u njoj nalazi i zeleni list u kojemu su takve pogreške korigirane. Štoviše, za razliku od nekih ranijih knjiga kojima je bio autorom ili urednikom, ova knjiga ima i kazalo osobnih imena te kazalo geografskih pojmova, dok se na njezinu kraju nalazi i poduži sažetak u prijevodu Larisa Borića na engleski jezik, s nezgrapnim prijevodom naslova knjige od kojeg se prevoditelj ograđuje.

Na kraju, čitajući ovu knjigu iz poglavlja u poglavlje, čitatelj u konačnici može dobiti cjelovit uvid u svu kompleksnost i ljepotu fenomena hrvatske predromaničke skulpture kao vrlo važna dijela naše kulturno-povijesne baštine. Da je i samo to, uz činjenicu da će zasigurno postati nezaobilazan udžbenik za studente povijesti umjetnosti, ali i ostalih srodnih povijesnih znanosti, ova je knjiga opravdala svrhu svog objavljivanja te davanja na prosudbu kritičkom sudu javnosti.

Bilješke

¹ Tekst je nadopunjena verzija govora koji je autor prikaza održao prigodom zadarske promocije ove knjige, održane 3. veljače 2016. godine u Svećanoj dvorani Sveučilišta u Zadru.

² LJUBO KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Historijsko-umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima*, Zagreb, 1930., 110-111.